

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Liberalizm Anlayışı

The Free Republican Party's Understanding of Liberalism

Kerem YAVAŞÇA¹

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) liberalizm anlayışını, fırkanın programı ve fırkanın ürettiği söylemler çerçevesinde incelemektir.

Tasarım/Yöntem: Araştırmada anakronik bir hataya yer vermemek amacıyla, 1920'lerin sonunda Avrupa'da liberalizm anlayışının temel umdeleri ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede Ludwig von Mises'in 1927'de yayımlanan ve dönemin liberalizm anlayışının bütüncül bir özeti sunan Liberalizm eseri temel alınmıştır.

Bulgular: SCF'nin programı ve fırkanın ürettiği söylemler, dönemin liberalizm anlayışı çerçevesinde belirlenen yedi ilke baz alınarak irdelenmiştir. Araştırmada, SCF'nin ortaya koyduğu siyaset anlayışının büyük ölçüde liberalizm ilkeleriyle uyumlu olduğu; ancak iki noktada farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede, inanç özgürlüğü ve devletin ekonomideki rolünün kapsamı konularında SCF'nin görüşlerinin dönemin liberalizm anlayışıyla tam anlamıyla uyumlu olmadığı söylenebilir.

Sınırlılıklar: Çalışma, SCF'nin Türk demokrasi tarihi içindeki konumunu veya Türkiye'de siyasal hayatın gelişimi açısından konumunu tespit etmeyi amaçlamamaktadır. SCF'yi bütüncül bir bakış açısıyla değil, spesifik olarak ürettiği söylemlerin liberalizm ilkeleriyle uyumlu olup olmaması konusunda değerlendirmektedir. Bu, çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

Özgünlük/Değer: SCF hakkında yapılan akademik çalışmalar, genel olarak, fırkanın ortaya çıkış sürecine odaklanmakta ve/veya iktidar-muhalefet ilişkilerini odağa alarak fırka hakkında değerlendirmeler ortaya koymaktadır. Ne var ki, SCF'nin, genelgeçer olarak kabul gördüğü gibi, söylemlerinin ne ölçüde liberalizm ilkeleriyle uyumlu olduğu konusuna yeterince ilgi gösterildiği söylenemez. Çalışma, SCF'nin liberalizm anlayışını irdelerek ve bu meyanda anlamlı sonuçlara ulaşarak literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Liberalizm, Fethi Okyar, Ahmet Ağaoğlu

Abstract

Purpose: The aim of this research is to analyze the Free Republican Party's (FRP) understanding of liberalism, within the framework of the party program and the discourses produced by the FRP.

Design/Methodology: In order not to include an anachronistic error in the research, the basic concepts of understanding of liberalism in Europe at the end of the 1920s were presented. In this context, Ludwig von Mises's book -Liberalism, which published in 1927 and put forward a holistic summary of the liberalism was taken as a basis.

Findings: The FRP's program and discourses were analyzed on the basis of seven principles which determined within the framework of the liberal understanding of 1920's. In the research, it was concluded that the FRP's understanding of liberalism is largely compatible with the principles of liberalism but differs in two points. In this context, it can be said that the views of the FRP on freedom of belief and the scope of the state's role in the economy are not fully compatible with the liberalism.

Limitations: The study does not aim to determine the position of the FRP in the history of Turkish democracy or its position in terms of the development of Turkish political life. It evaluates the FRP not from a holistic point of view, but specifically, whether the discourses of FRP are compatible with the principles of liberalism. This constitutes the main limitation of the study.

Originality/Value: Academic studies on the FRP generally focus on the emergence process of the party and/or put forward evaluations about the party by focusing on government-opposition relations. However, it cannot be said that there has been paid enough attention to the extent to which the FRP's discourses are compatible with the principles of liberalism, as is generally accepted. The study aims to contribute to the literature by analyzing FRP's understanding of liberalism and reaching meaningful conclusions.

Keywords: The Free Republican Party, Liberalism, Fethi Okyar, Ahmet Agoğlu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, kerem.yavasca@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3229-1722.

1. GİRİŞ

Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), 1930'lar Türkiye'sinde siyasal yaşamın şekillenmesinde kritik rol oynamış bir siyasal partidir. SCF tarihine genel hatlarıyla bakıldığında birçok açıdan önem ihtiva eden süreçlerin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu meyanda, lider kadrosunun siyaset anlayışı, toplumda bulduğu karşılık, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile yaşanan fikrî tartışmalar gibi sebeplerle dönemin siyasî anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Dahası, bu süreçlerin etkisiyle tek parti iktidarının gelişiminde kritik bir rol oynamıştır.

SCF'yi konu edinen birçok nitelikli eser ortaya koyulmuş olmasına rağmen, bu çalışmalar büyük oranda partinin kuruluş sebepleri, kurumsal yapısı, Türk siyasal yaşamında nerede konumlanabileceği gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. 1929'da Büyük Buhran'ın yaratmış olduğu atmosferde, planlı bir biçimde ortaya çıkması; daha isabetli bir ifadeyle kurgulanmış bir oluşum olması sebebiyle, SCF hakkında yapılan çalışmaların birçoğu güdümlü muhalefet kavramı çerçevesinde irdelenmeler ve tahliller ortaya koymuştur.

Keza SCF hakkında yapılan çalışmalarda, partinin ideolojik konumlanmış itibarıyla liberal ilkeleri benimsemiş bir parti olduğu genelgeçer bir tespit olarak kabul edilmiş görünmektedir. Ne var ki, bu kabulün ne ölçüde isabetli olduğu, literatürde yeterince ilgi görmemiş bir soru olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada, SCF'nin liberal ilkeleri tam olarak benimsemiş, liberal bir parti olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, SCF'nin ortaya koyduğu kurumsal görüşlerin liberal ilkelerle ne ölçüde uyumlu olduğu sorusunun irdelenmesi amaçlanmıştır.

Siyasete ilişkin kavramlar, hayatın doğal akışıyla uyumlu olarak, zaman içerisinde tamamıyla olmasa bile, kısmen içerik açısından farklılaşabilmektedir. Çalışmanın anakronik bir hataya düşme riskini bertaraf etmek adına, 1920'lerin sonu ve 1930'ların başında liberalizmin evrensel bağlamda anlamının ortaya koyulmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple, dönemin liberalizm anlayışının şekillenmesinde en etkili düşünürlerinden biri olan Ludwig von Mises'in görüşlerine başvurmak anlamlı olacaktır. Bu meyanda, ilk baskısını 1927'de yapan Mises'in *liberalizm* eseri oldukça kullanışlıdır. Mises bu eserinde, dönemin şartları ve düşünsel tartışmaları çerçevesinde liberal düşüncenin umdelerini ortaya koymaktadır. Bu gerekçelerle, dönemin liberalizm anlayışı Mises'in ilgili eseri ekseninde özetlenecektir.

SCF'nin liberalizm anlayışını irdelenmek açısından kullanılabilir en önemli argümanlar ise parti programı ve partinin yönetici kadrosu tarafından verilen demeçler/dile getirilen görüşlerdir. Başta fırkanın genel başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey ve partinin ideoloğu olarak değerlendirilen Ahmet (Ağaoğlu) Bey'in görüşleri son derece önemli bir eksen işaret etmektedir. Fırkanın önde gelen isimlerinin hatıraları ve verdikleri demeçlere ek olarak, dönemin gazetelerinde SCF'yi konu alan makaleler ve SCF'yi konu edinen akademik çalışmalar diğer önemli kaynaklar olarak değerlendirilmiştir.

SCF, 1930'un ikinci yarısında oldukça ses getiren bir fırka olarak doğmuş ve ancak birkaç ay boyunca yaşamasına rağmen, Türk siyasî tarihinde kritik bir dönemecin ana aktörlerinden biri olmuştur. Zira, çalkantılı bir süreçte SCF'nin feshedilmesinin ardından, tek parti iktidarı, Cumhuriyetin çok partili yaşama geçmek suretiyle demokratikleşmesi yönelimini uzunca bir süre askıya almıştır. Bu süreçte tek parti yönetimi kurumsallaştırılmış ve yaklaşık 16 yıl boyunca aralıksız olarak parti-devlet uygulamaları Türkiye'de siyasî yaşamın ana eksen haline dönüşmüştür. Bu bağlamda, SCF'nin ideolojik tutumuna ilişkin çıkarımlar, aynı zamanda tek parti iktidarının siyaset anlayışını -neden-sonuç ilişkileri ortaya koyulması sayesinde- anlamlandırılmayı kolaylaştırabilir.

Bu bilgiler ışığında, SCF'nin liberalizm anlayışının, Mises'in bir özetini ortaya koyduğu dönemin liberalizm anlayışı çerçevesinde irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda makalenin ikinci bölümünde Mises'in *liberalizm* eserinde özetlenen dönemin liberalizm anlayışı ortaya koyularak, teorik çerçeve oluşturulacaktır. Üçüncü bölümde Cumhuriyetin ilanının ardından şekillenen Türkiye'de siyasî yaşamın ana hatları çerçevesinde SCF'nin ortaya çıkış süreci ve yaklaşık 3 aylık kısa siyasî yaşamı analiz edilecektir. Dördüncü bölümde, SCF'nin liberalizm anlayışı, parti programı ve parti yöneticilerinin söylemleri ışığında irdelenecektir. Sonuç bölümünde ise SCF'nin ortaya koymuş olduğu siyasî profilin ne ölçüde liberal ideoloji ile uyumlu olduğu tartışılacaktır.

2. DÖNEMİN LİBERALİZM ANLAYIŞI

SCF'nin liberalizm anlayışını irdelemek için öncelikle SCF'nin ortaya çıktığı dönemin evrensel liberalizm anlayışının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Liberalizm bir ideoloji olarak ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı 17. yüzyıldan itibaren özellikle John Locke'un görüşlerine dayanan temel teorik varsayımlar üzerine bina edilmiştir. Ancak düşüncelerin, ideolojilerin, siyasal akımların farklı dönemlerde ve dönemin koşulları çerçevesinde içeriğinin farklılaşabilmesi bir vakiadır. Bu sebeple, liberalizm anlayışının, SCF'nin kurulduğu 1930 yılından bugüne farklılaşmış olabileceği hesaba katılarak, dönemin özel şartları çerçevesinde, liberalizm anlayışının ortaya koyulma gerekliliği hasıldır. Bunun yanı sıra, ideolojilerin temel varsayımlarında bir farklılık gelişmediği durumda bile, dönemin koşulları, siyasal atmosferi ve siyasal gelişmeleri çerçevesinde gelişen fikirsel tartışmalara ilişkin o fikrin önde gelen temsilcilerinin ilgili tartışma konularına yönelik fikirleri dönemin ideolojik anlayışının daha anlaşılır biçimde ortaya koyulmasını kolaylaştıracaktır.

1920'lerin sonunda, Türkiye'nin de etki alanında olduğu Batı dünyasında liberalizm tartışmalarını ortaya koymak için, bu dönemde yaşayan ve liberalizme ilişkin görüşlerini kaleme alan Ludwig von Mises oldukça önemli bir imkân sağlamaktadır. Mises'in 1927 yılında yayınlanan *Liberalizm* isimli kitabının, dönemin liberalizm anlayışını özetleyen en önemli eser olduğu ifade edilebilir. Keza eser, "liberalizmin en önemli manifestolarından biri" olarak değerlendirilmektedir (Hülsmann, 2007, s. 556). Bu bağlamda dönemin liberalizm anlayışı, Mises'in bu eserinden ana hatlarıyla takip edilebilir.

1881'de dünyaya gelen Mises, liberalizmin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ebeling, 2017). Keza Avusturya Okulu'nun da önde gelen isimlerinden biri olarak, ortaya koymuş olduğu görüşler ve çalışmalarla liberal ekonomi teorisinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Dahası, kuruluşunda rol oynayarak bir süre başkanlığını sürdürdüğu Mont Pelerin Topluluğu ile liberal düşüncenin evrensel açıdan gelişimi ve yaygınlaşması için çaba göstermiştir. Fredrich August von Hayek onu şu sözlerle anmıştır: "Mises'in etkisi artık kişisel alanın ötesine uzanıyor... [Mises'in] yaktığı meşale, her geçen gün güç toplayan yeni bir özgürlük hareketinin rehberi oldu." (Greaves, 2002, s. vii).

Mises İkinci Dünya Savaşı yıllarında Viyana'dan ayrılarak, önce Genova'ya ardından 1940'ta Amerika'ya yerleşmiş ve New York University'de çalışmalarını sürdürmüştür. Mises uluslararası tanınırlığını sağlayan eserlerini² Amerika'da üretmiştir. Mises'in, 1927 yılında yayınlanan *Liberalizm* eseri ise dönemin liberalizm anlayışını ortaya koyan temel bir kaynak olarak ele alınabilir. Eser ilk olarak *Liberalismus* adıyla Almanca olarak basılmıştır. 1962 tarihinde İngilizceye çevrilmiştir. İngilizce baskısının ardından, akademik camiada daha geniş bir çevre tarafından ilgiyle karşılanmış ve liberalizmi odağa alan çalışmalar için bir referans eser haline dönmüştür.

Mises bu eserinde temel olarak, siyasal ve ekonomik liberalizm anlayışını, dönemin siyasal tartışmaları nazarında incelemiştir. Kitapta, Hükümetlerin ekonomideki sınırlı rolü çerçevesinde serbest piyasanın sağlıklı işleme koşullarının altı kalınca çizilmektedir. Bunun yanı sıra, liberal ekonomik sistemin işleyişinin gerektirdiği toplumsal düzen detaylı biçimde ve birçok başlık altında tasvir edilmektedir.

Mises 1962'de kaleme aldığı İngilizce basımın önsözünde, kitabın, liberalizmin fikir ve ilkelerinin bir özetini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Liberalizm ağı olarak adlandırdığı dönemin ardından savaşın ve ekonomik krizlerin bu ağı sönümlendirdiğini ve liberalizm açısından "yaklaşan felaketin ardından" [Büyük Buhran] buradan çıkışım yol haritasını çizmeye gayret ettiğini söylemektedir. Dahası, kitapta, siyasetin çeşitli sorunlarını, yazıldığı zamanki politik ve ekonomik durum dikkate alındığında anlaşılabilir şekilde ele aldığını ifade etmektedir (Mises, 2002, s. xvii).

Mises'in anlatısı, liberalizmin teorik varsayımları üzerine kuruludur. Bu temel varsayımlar düşünürler tarafından geliştirilmiş ve zaman içinde olgunlaşmıştır. Yazar, liberalizmi tarihsel çerçevede şu sözlerle özetlemektedir:

² Mises'in önde gelen eserleri: *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War* (1944), *Human Action* (1949), *Planning for Freedom* (1952), *The Anti-Capitalistic Mentality* (1956), *Theory and History* (1957), *The Ultimate Foundations of Economic Science* (1962).

Liberalizm bir siyasi program olarak 18.-19. yüzyılda düşünürler tarafından hazırlandı. Ancak bu program hiçbir yerde tam olarak uygulanmadı. Liberalizmin beşiği sayılan İngiltere'de bile tam olarak uygulandığı söylenemez. Geri kalan ülkelerde ise programın ancak bir kısmı uygulanabildi ya da baştan reddedildi. (...) Hiçbir zaman tam olarak uygulanamamasına (...) rağmen insanların yaşamında iyi yönde birçok değişiklik sağladı (Mises, 2002, s.1).

Mises, kitabında bir özetini sunduğunu söylediği liberalizmi, “bilimsel bilgilerin insan yaşamına uygulanması” olarak ele almaktadır. Keza onu sona ermiş bir fikrinsel bütün değil, devam eden/gelişen sürecin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Mises'in liberalizmin doğasına ilişkin çıkarımları üç maddede özetlenebilir (Mises, 2002, s. 3).

-Liberalizm bireylerin dışsal şartlarını düzenlemeyi öngörür. İçsel mutluluğu bireylere bırakır.

-Liberalizm bireylerin, çıkarları söz konusu olduğunda rasyonel davrandığını varsaymaktadır.

-Liberalizm sosyalizmin aksine, bir kesimin değil, tüm herkesin çıkarlarını ve iyiliğini savunur.

Liberalizm, toplumların hayatında sağladığı iyileşmeye rağmen, 1920'lerin sonu itibarıyla, bunun tam tersi yönde bir üne/itibara sahiptir. Tüm Avrupa'da hissedilen Büyük Buhanın etkileri nedeniyle, mevcut durumun baş sorumlusunun liberalizm olduğu kanısı son derece yaygındır. Dahası umumi harbin ortaya çıkmasının ardında yatan nedenlerin temel olarak liberalizmin salık verdiği düzenden ileri geldiği görüşü çoğunluktadır. Bunun karşısında Mises, yaygın olanın tam tersi yönde fikirler ifade etmektedir. Ona göre liberal değil, anti-liberal fikirler dünya savaşına neden olmuştur. Savaşın çıkmasının ardından ise ekonomik durum tüm dünyada kötüleşmişti ve büyük bir kriz ortamı hasıl olmuştur (Mises, 2002, ss. 2-3).

Bir başka ifadeyle Mises, kapitalizm ve özel mülkiyet sayesinde, toplumların ekonomik açıdan geliştiğini ve şartlarının iyileştiğini ifade etmektedir. Örneğin Orta Çağ'a göre sağlanan ekonomik ilerleme kapitalizm sayesinde olmuştur. Ona göre, dünyada açlık ve yoksulluk olmasının müsebbibi liberalizm değildir. Aksine liberalizmin amacı bunları ortadan kaldırmaktır. Bu çerçevede, özel mülkiyetin kısıtlandığı bir ortamda liberalizmin başarısızlığından söz etmek mümkün değildir (Mises, 2002, ss. 9-10).

Mises'in sunduğu liberalizm anlayışı yedi başlıkta özetlenebilir.³ 1.Mülkiyet, 2.Devlet, 3.Özgürlük, 4.Demokrasi, 5.Eşitlik, 6.Bariş, 7.Tolerans.

2.1. Mülkiyet: Toplumların ekonomik üretimi konusunda iş bölümü ve iş birliği en önemli kavramlardır (Salerno, 1990, s. 28). Bireyler iş bölümü ilkesiyle iş birliği içinde çalışırlarsa, çok daha fazla üretebilirler. Bu nedenle, bireyler toplum için anlık avantajlardan vazgeçerek, ona hizmet ederler. Aslında bu durum aynı zamanda bireyin çıkarına bir sonuç üretmektedir. Bunun yanı sıra üretim motivasyonu temel olarak mülk edinme özgürlüğüne dayanmaktadır. Bu özgürlük ise ancak bariş ve özgürlük olan bir ortamda mümkün olabilir.

2.2. Devlet: Mises, devleti toplumsal yaşam düzeni için yaptırım gücü olan gerekli bir aygıt olarak değerlendirmektedir. Devletin görevi mülkiyetin, özgürlüğün ve barişin korunmasıdır. Bunlara aykırı davranışlara karşı zorlayıcı kurallar geliştirir. Yani Mises, devleti, insanların toplumsal yaşama uyumu için gerekli görmektedir. Bu minvalde Locke'çu bir bakışı benimsemekte ve sınırlı devlet anlayışını savunmaktadır. Bu görüşün karşısında konumlandırılan ve devletin kutsandığı Hegel'in felsefesini reddetmektedir. Mises'e göre liberaller için devlet mutlak bir zorunluluktur. Çünkü toplumun refahı için en önemli görevler ona aittir: özel mülkiyetin ve barişin korunması. Barişin korunamadığı noktada, özel mülkiyetin sağladığı faydalar da ortadan kalkacaktır. Hülasa Mises'in şu sözleri, liberal devlet anlayışını açıkça ortaya koymaktadır: “Devletin görevi yalnızca yaşam, sağlık, özgürlük ve özel mülkiyetin şiddet içeren saldırılara karşı korunmasını garanti altına almaktan ibarettir. Bunun ötesine geçen her şey bir kötülüktür.” (Mises, 2002, s. 52). Bu tanım çerçevesinde, Mises sınırlı devlet anlayışını aşacak biçimde, devlete demiryolu, otel veya maden işletme yetkisi verilmesinin uygun olmadığını ifade etmektedir.

² Kitapta liberalizmin ilkeleri 13 başlıkta sayılmaktadır. Ancak bu başlıkların bazılarının birbirini kapsaması nedeniyle yedi başlık altında kısaltılarak özetlenmiştir. Diğer başlıklar şunlardır: Zenginlik ve gelir eşitsizliği; Özel mülkiyet ve etik; Güç doktrinin eleştirisi; Faşizmin argümanı; Devlet ve anti-sosyal davranış; Devlet ve hükümet.

2.3. Özgürlük: Mises, özgürlüğü liberalizmin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Özgürlüğün özellikle ekonomi alanındaki olumlu sonuçlarına ilgi çekmektedir. Ona göre, emek (iş gücü) özgür hareket edebildiğinde verimliliği arttıracaktır. Zira iş gücünün özgür hareketliliği rekabet ve daha çok kazanç güdüsü nedeniyle verimli üretimin önünü açmaktadır (Mises, 2002, ss. 20-23).

2.4. Demokrasi: Mises, sınırlı devlet anlayışıyla uyumlu biçimde, kamu otoritesinin belirli görev alanlarının dışına taşarak, vatandaşların bireysel alanlarına müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yani bireylerin geniş bir özgürlük alanı olması gerektiğini ve fikirleriyle uyumlu hareket etmeyen siyasal iktidarı değiştirmesine imkân verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hükümetlerin halka rağmen iktidarda kalamayacağı ön görüşüne binaen, rızaya dayalı bir yönetimin varlığından söz etmektedir. Bu sayede -demokrasi- iç savaşlar olmadan ve kan dökülmeden siyasal iktidarlar halkın oylarıyla değişebilecektir. Mises'e göre "uzun vadede, insanları kendi istekleri dışında, reddettikleri bir rejime tabi kılmak imkansızdır." (Mises, 2002, s. 46).

2.5. Eşitlik: Mises'e göre, bireyler mutlak olarak değil, yalnızca haklar açısından eşit kabul edilir. Zira insan doğasının özü eşitsizdir. Örneğin yasal eşitlik yani yasa önündeki eşitlik, toplumların barış içinde yaşamasının güvencesi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan 1920'lerde en büyük eşitsizlik kaynağı gelir adaletsizliğidir. Ancak bu durumun çözümü mutlak eşitlik kurmak değildir. Zira bu yolun tercih edilmesi, ekonomide verimliliğin kaybolmasına neden olacaktır (Mises, 2002, ss. 27-30).

2.6. Barış: Mises'e göre, liberalizm özü itibariyle savaşa karşıdır. Çünkü savaş ortamı iş birliğini sönmümlendirir. Ayrıca savaş, iş bölümünü de engeller. Zira savaş nedeniyle ticaret sekteye uğrar. Bunun sonucunda ise kapitalizmin önemli bir bileşeni olan uluslararası ticaret ağı çöker. Militarizm, devletçilik, emperyalizm, milliyetçilik ve sosyalizm gibi fikir akımları savaşların çıkmasına neden olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı bu nedenlerle ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede yazarın barış konusundaki görüşleri şu sözleriyle özetlenebilir: "mevcut ekonomik gelişme düzeyimizi korumak ve daha da yükseltmek için, uluslararası barış sağlanmalıdır." (Mises, 2002, s. 51).

2.7. Tolerans: Mises'in vurguladığı üzere, liberalizm yalnızca dünyevi olanla ilgilenir. Bu sayede din ile liberalizm bir arada yaşayabilir. Ne var ki, eğer din adamları aşırılıklar ile toplumsal huzuru bozmaya yönelik hareket etmeye başlarsa, onlara hoşgörü gösterilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, liberalizm, şiddeti benimsemeyen veya şiddet çağırısı yapmayan, her gruba hoşgörülü yaklaşılmasını ön görmektedir. Mises'in sözleriyle, "aptalca, sağma, hatalı ve kötü olana karşı, liberalizm kaba kuvvet ve baskıyla değil, zihnin silahlarıyla savaşır." (Mises, 2002, s. 57).

3. TARİHSEL ARKA PLAN: SCF'NİN ORTAYA ÇIKIşI

SCF'nin kuruluş nedenlerini ve kurulduğu siyasal atmosferi doğru biçimde tespit etmek için Cumhuriyetin kuruluşunun ardından gelişen siyasal süreci ana hatlarıyla özetlemek gerekmektedir. Bu dönemde iktidar-muhalefet ilişkilerini şekillendiren dönüm noktaları 1925 yılında şeyh Sait isyanıyla başlayan süreçte gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından, millî mücadele yıllarında birlikte hareket eden üst düzey komutanlar arasında fikri ayrılık baş göstermiştir. Söz konusu ayrılık, Cumhuriyet rejiminin tercih edilmesi gibi temel siyasi tercihler nedeniyle değil, temel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yönetim anlayışına getirilen itirazlar nedeniyle ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2007, ss. 53-56). Bu saikle bir araya gelen Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi millî mücadelenin önde gelen isimleri 1924 yılının Kasım ayında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TCF) teşkil etmişlerdir.

Ne var ki, TCF'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra -yaklaşık 3 ay sonra- patlak veren isyan nedeniyle iktidar-muhalefet ilişkileri son derece gerginleşmiş ve bu süreç TCF'nin kapatılmasıyla noktalanmıştır. 1925 yılının ilk aylarında baş gösteren şeyh Sait ayaklanması Ankara'da siyasi ilginin hızla ülkenin doğusuna kaymasına neden olmuştur. Ancak iki buçuk ay sonunda bastırılabilen ayaklanma, yeni kurulan Cumhuriyete ve onun ideallerine kökten bir itiraz ve tehdit olarak algılanmasına binaen, sert bir şekilde bastırılmıştır. Ayaklanmaya daha yumuşak tedbirlerle mukavemet edilmesini salık veren Fethi Bey'in başbakanlığındaki hükümet, Mustafa Kemal Paşa'nın telkiniyle istifa etmiş; yerine aynı gün İsmet Paşa Hükümeti kurulmuştur. Akabinde, -hükümetin kuruluşunun ertesi günü- 4 Mart 1924'te Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girmiştir (Goloğlu, 2021, ss. 122-125). Kanun, hükümete, muhalif tüm çevreleri sindirmesine imkân ve bu doğrultuda geniş yetkiler

tanımlıydı: “İrtica ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbusat ve neşriyatı Hükümet, Reiscumhurun tasdiki ile resen ve idareten men‘e mezundur. İşbu efal erbabının Hükümet İstiklal Mahkemesine⁴ tevdi edebilir.” (TBMM ZC, 2/15).

TCF, kuruluşundan 6 ay kadar sonra Takrir-i Sükûn Kanunundan aldığı yetkiyle Hükümet tarafından 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. TCF'nin önde gelen isimleri 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişimine destek verdikleri iddiasıyla yargılanmışlardır (Zürcher, 2007, ss. 130-133). Bu dava sonrasında, siyasal iktidar karşısında bir muhalefet partisi kurulmasını mümkün kılacak siyasal ortam sonlanmıştır.

Muhalef bir hareketin ortaya çıkmasına alan bırakmayan Takrir-i Sükûn Kanununun, ilk olarak iki yıl yürürlükte kalması öngörülmüş; sonrasında iki yıl daha uzatılarak 1929'a kadar yürürlükte kalmıştır (Weiker, 1973, s. 55). Bunun yanı sıra, muhalefetle hesaplaşmayı içeren ve bu bağlamda resmi tarih anlatısının temelini oluşturan *Nutuk*'un, Mustafa Kemal Paşa tarafından TBMM'de okunması bir diğer önemli konudur. Zira ilk Cumhurbaşkanlığı görev süresinin son günlerinde -15-20 Ekim 1927'de- 5 güne yayılan oturumlarda *Nutuk*'un okunması, tek parti iktidarı hâkimiyetinin kesinleşmesinin önemli bir işaretidir (Kaynar, 2012, s. 549).

1930 yılına gelindiğinde ise yeni bir partinin husule gelmesine yönelik fikirler daha sık dile getirilmeye başlamıştır. Bu noktada, bir muhalefet partisine ihtiyaç duyulmasının iki temel sebebi olduğu söylenebilir: ekonomik kriz ortamı ve Meclis'teki atalet. Bu sebepler, bir başka ifadeyle, Meclis içi ve Meclis dışı huzursuzluk olarak da sayılabilir.

Büyük Buhran (*The Great Depression*) olarak anılagelen, 1929'da Amerikan piyasalarının çökmesiyle başlayan ekonomik krizin etkileri kısa sürede tüm dünya ülkelerinde görülmüştür (Barber, 1978). Ekonomik kriz Türkiye'de de yoğun biçimde hissedilmiş, ekonomik sıkıntılar ve yoksulluk gündelik hayatın en önemli başlığı haline gelmiştir. Bu durumun yarattığı huzursuzluk, vatandaşların siyasal iktidara ilişkin görüşlerini de olumsuz etkilemiştir (Koçak, 2008, s. 147). İktidar elitleri arasında, ekonomik problemler dolayısıyla halkın iktidardan duyduğu rahatsızlığın Cumhuriyet rejimine yönelmesinden oldukça endişe duyulduğu anlaşılmaktadır. Zira 1923'ten itibaren yaklaşık 7 yıl boyunca tüm yönetim mekanizmasını elinde bulunduran CHF'nin ekonomik alandaki başarısızlığı, Cumhuriyet rejiminin başarısızlığı olarak görülebilir ve eski düzene geri dönülmesi bağlamında toplumda bir arzu yaratabilirdi. Bu riskin açıkça farkında olan Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmelerinde, yeni bir parti kurulması suretiyle, halkta CHF iktidarına karşı birikmiş bulunan huzursuzluğun kontrollü biçimde salınması ve kurumsal biçimde (göz önünde) sisteme adapte edilmesi fikri öne çıkmıştır. Bu bağlamda, 1930'da yurt gezisine çıkarak, halkın ekonomik durumunu ve rahatsızlıklarını yakından gözlemleyen Mustafa Kemal Paşa'nın, yeni bir parti kurulması yönündeki kararının şekillendiği düşünülebilir. Ekonomik nedenlerle ortaya çıkan huzursuzluk, halk arasında olması nedeniyle Meclis dışında olan huzursuzluk olarak nitelenebilir.

Bundan farklı olarak, yeni bir partinin kurulması fikrini öne çıkartan bir diğer önemli unsur ise Meclis içindeki sessiz huzursuzluktur. Mebuslar içinde huzursuzluk olduğu bilinmesine rağmen, bu durum Meclis içi tartışmalara yansımamaktadır. 1930 yılı Mayıs ayında kabul edilen 75 kanunun aleyhinde ya da çekimser bir oy bile kullanılmamış, kanunlar oy birliği ile çıkmıştır (Goloğlu, 2021, s. 300). Bu durum açıkça göstermektedir ki, Meclis fikrî tartışma ve denetim kurumundan ziyade, bir nevi onaylama kurumu haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle, Meclis, çok sınırlı bir tartışma ortamı nedeniyle, hükümetin “itaatkâr bir aracı” haline dönüşmüştür (Zürcher, 2022, s. 8). CHF'de farklı görüşler parti içinde ifade edilememektedir; ancak, Çankaya'da yapılan toplantılarda, hükümete eleştiriler dile getirilmektedir. Örneğin Ahmet (Ağaoğlu) Bey ve Ankara Mebusu Talat Bey, Meclis içinde hükümete yönelik herhangi bir eleştiri yapılmadığını; buna uygun bir siyasi atmosfer olmadığını açıkça Mustafa Kemal Paşa'ya iletmişlerdir (Okyar, 2017, ss. 66-72).

³ Kanunun yürütülmesine binaen “Olağanüstü durumdan ötürü ilan olunan seferberliğin sağlanması milletin ve cumhuriyetin güvenliğini bozucu propagandalarla teşebbüslerin ve davranışların yasaklanması ve cezalandırılabilmesi için, askeri hareket bölgesinde çalışacak ve idam kararları Meclis'in onayından geçmeyecek olan Birinci ve merkezi Ankara, yargı bölgesi askeri hareketin yapıldığı bölgenin dışındaki yerler olmak üzere idam kararları Meclis'in onayından geçecek olan İkinci İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına müsaade isteniyordu.” (Goloğlu, 2021, s. 135).

Bu gelişmeler çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa kendi kontrolü altında ve yeni rejimi tehlikeye düşürmeyecek biçimde yeni bir parti kurulmasına salık vermiştir. Böylece hem Meclis'teki denetimsizliğin getirdiği huzursuzluğun hem de ekonominin yarattığı toplumdaki hoşnutsuzluğun giderilmesi amaçlanmıştır. Öte yandan yeni bir partinin kurulmasıyla, tek partili ve siyasi özgürlüklerin olmadığı bir ülke görüntüsünden sıyrılarak, uluslararası alanda Türkiye'nin imajını yükseltmek de mümkün hale gelecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'nin yönetimine ilişkin yurtdışındaki olumsuz imajı düzeltmek istediği bilinmektedir.⁵

Yeni bir parti kurulması kararının anlık değerlendirmelere bağlı olarak, kısa süre içinde verildiği söylenemez. Bir muhalefet partisi kurulması fikri 1929 yılından beri gündemde olan ve tartışılan bir konudur (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2010, s. 66; Akşın, 2022, s. 204). TCF'nin kapatılmasının ardından henüz 4 yıl kadar geçmiş ve TCF iyi hatıralarla anılmayan bir süreç sonunda kapatılmıştır. Dahası kapatılmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişimi nedeniyle, yeni rejime tehdit oluşturması bir süre daha devam etmiştir. Bu sebeplerle -yeni partinin Cumhuriyet ve devrimler için tehdit oluşturma ihtimaline binaen- bu konuda hızlı bir karar süreci işletilmesinin kolay olması beklenemez.

Bu süreçte, hükümeti denetlemek ve fikri tartışma ortamı oluşturulması amacıyla yeni bir parti kurulması yerine, CHF içinde muhalif bir grup teşkil edilmesi düşünülmüştür. Ancak Başbakan İnönü'nün "ben firkama teşettüt [ayrılık] istemem, ben yekpare fırka isterim" sözleriyle özetlenebilecek tavrı ile, bu yolu kesin bir suretle reddetmesine binaen yeni bir parti kurulması fikri belirginleşmiştir (Okyar, 2017, s. 65).

Kurulması planlanan yeni partinin liderliği için eski Başbakan Fethi Bey'in ismi öne çıkmıştır. Fethi Bey'in iki vasfı nedeniyle isminin öne çıktığı söylenebilir. İlk olarak, Fethi Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın arasında uzun yıllara dayanan ve güven üzerine kurulu kadim bir dostluk ilişkisi vardır (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2010, s. 11). Küçük yaşlarından beri tanış olan, benzer eğitime, hayat görüşüne ve kültürel birikime sahip kişilerdir. Harbiye'de okul arkadaşlığı yapmışlardır. Sonraki yıllarda, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) içinde yaşanan fikirsel ayrışmada birlikte hareket etmişlerdir. Balkan Savaşlarında silah arkadaşlığı yapmışlardır. Fethi Bey'in askerlik ve ardından mebusluk görevinden çekilmesinin ardından Sofya Büyükelçisi olarak görev yaptığı dönemde -1913'te- Mustafa Kemal ise Sofya'da askeri ateşe olarak görev yapmaktadır. Bu dönemde, teşriki mesaide bulunmuşlardır (Ahmad, 2006, s. 108). İkili arasındaki güven ilişkisinin önemli bir diğer göstergesi ise, millî mücadele yıllarında Malta sürgününden Ankara'ya dönen Fethi Bey'in, ivedilikle Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) olarak aktif göreve atanmasıdır. Karşılıklı güvene dayanan bu ilişki, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da devam etmiş; Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından 1924'te Başbakanlık görevine getirilmiştir.

İkinci olarak, Fethi Bey siyaseten oldukça tecrübeli bir isimdir. Hem teorik boyutuyla hem de pratik boyutuyla uzun zamandan beri aktif olarak siyasetle ilgilenmektedir. Fethi Bey özellikle İTC içindeki fikirsel ayrışmada Enver Paşa karşısında oluşan muhalif kesimin sözcüsü, fikri önderi pozisyonundadır. Fethi Bey, sonraki yıllarda askerlik görevinden ayrılarak siyaseti tercih etmiş; 1912'de Manastır ve 1917'de İstanbul Mebusu olarak Meclis-i Mebusan'da görev yapmıştır. Ardından, 1918'de kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nde Dahiliye Nazırı olarak görev yapmıştır. Pratik olarak siyasetin işleyişine hâkim yönü yani tecrübesi, onu dönemin diğer siyasi figürlerinden ayrıştıran önemli bir özelliğidir. Zira bu şekilde İsmet Bey'in ve CHF'nin Meclis'teki kesin hakimiyetine karşı mukavemet gösterebilir, fikirsel olarak onlarla mücadele edebilirdi.⁶ Dahası ülkede tanınan, itibar edilen, saygın bir isim olarak, parti liderliğini ve parti teşkilatlarını kontrol altında tutabileceği ön görülmüş olmalıdır.

Sonuç olarak Fethi Bey'in rejim için tehlike yaratmayacak, CHF'ye düşmanlık siyaseti gütmeyecek, siyaseten acemilik göstermeyecek güvenilir bir isim olarak öne çıktığı düşünülebilir. Öte yandan, bilgili, dirençli ve itibarlı bir politik figür olarak, Meclis'te İsmet Bey hükümetine karşı etkin bir denetim vazifesi icra edebilecek olması nedeniyle öne çıktığı düşünülebilir.

⁴ Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin aşağı yukarı bir diktatör ülke görüntüsü olduğunu ve bunu düzeltmek gerektiğini ifade etmiştir (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2010, ss. 103-104).

⁵ Fethi Bey, Meclis kürsüsünde ve gazetelere verdiği demeçlerde "nükteli, alaylı, etkili ve karşısındakini sinirlendirecek eleştiriler yapmasını iyi bil[en]" ve hükümeti köşeye sıkıştırabilen bir kişidir (Kılıç, 2020, s. 268).

Keza Fethi Bey ve İsmet Paşa arasında hakiki bir siyasi rekabete yol açacak ölçüde bir gerginlik olduğu da bir sır değildir. Şeyh Sait isyanının patlak verdiği günlerde, İsmet Paşa'nın görüşlerinin Cumhurbaşkanı tarafından benimsenmesi nedeniyle, Fethi Bey istifa etmek durumunda kalmıştır. Fethi Bey'in anılarında birçok yerde belirttiği üzere, İsmet Paşa ile aralarında güvensizlik temelinde bir gerilim mevcuttur. Örneğin, Fethi Bey'in şu sözleri söz konusu gerilimi ve güvensizliği açıkça ortaya koymaktadır: "İtiraf edeyim ki, İsmet Paşa'nın samimiyetine asla itimat edemiyordum. Bir vesile bulup beni kabahatli mevkie düşürmek ve Gazi ile aramı bozmak için çalışacağından emindim." (Okyar, 2017, s. 39).

Söz konusu gerilim Çankaya'da da iyi bilinmektedir. Kılıç Ali (2020, ss. 255-279), bu gerilimin Mustafa Kemal Paşa tarafından bizatihi bilindiğini ve kontrollü biçimde bu gerilime müsaade edildiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, İsmet Paşa'nın Meclis üzerindeki kesin hakimiyetine karşı yalnızca usulen değil, esastan bir muhalefet kurularak denetim vazifesi görebilecek bir partinin liderliği için Fethi Bey'in ismi öne çıkmıştır.

Ağustos ayının başında yurda iznini geçirmek amacıyla gelen Paris Büyükelçisi Fethi Bey, o günlerde Yalova'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ettiğinde, yeni bir parti kurulacağını ve kendisine bu partinin başına geçmesini teklif ettiğini ifade etmektedir (Okyar, 2017, s. 39). Teklifi olumlu karşılayan Fethi Bey, ağırlıklı olarak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunları işaret ederek yeni bir parti kurmak istediğini belirten mektubu Cumhuriyet gazetesinde yayınlamış; Mustafa Kemal Paşa'nın müspet yönde görüş bildirdiği cevap metni ise 12 Ağustos'ta gazetelerde yayınlanmıştır. Bu suretle, Yalova'da Fethi Bey liderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası adında bir parti kurulduğu İstanbul Valiliği'ne bildirilmiştir (Özcan, 1988, s. 105-110).

Yalova'daki görüşmelerde, parti kuruluşu için ne miktarda paraya ihtiyaç olacağı, SCF'ye geçecek mebus sayısı, kurucu üyelerin kimler olacağı⁷ gibi fiiliyata ilişkin konular tartışılmıştır. Akabinde Fethi Bey yurt çapında teşkilatlanma çalışmalarına başlamak üzere önce İstanbul, ardından İzmir, Manisa ve Balıkesir illerine ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler arasında İzmir'de, SCF'nin geleceği açısından belirleyici nitelikte hadiseler zuhur etmiştir. Büyük bir kalabalık tarafından karşılanan SCF heyetinin İzmir ziyareti bir hayli gerilimli geçmiş ve ölümle sonuçlanan bazı şiddet olayları yaşanmıştır (Vakit, 06.09.1930). İzmir'deki söz konusu olaylardan haberdar edilen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın devreye girmesi suretiyle miting ancak gerçekleştirilebilmiştir (Ağaoğlu, 2021, s. 61). Ancak özellikle İzmir Valisi Kazım Paşa'nın SCF ve Fethi Bey'e olumsuz yaklaşımlarının, iktidar-muhalefet ilişkilerinin şekillenmesi üzerinde oldukça büyük bir tesiri olmuştur.

Esasen, Yalova'da nispeten müspet bir havada başlayan CHF-SCF ilişkisi, SCF'nin sahadaki varlığının belirginleşmesi ile gergin bir havaya bürünmüştür. Daha da önemlisi SCF'nin, iktidar partisinin gerçek bir muarızı olarak kodlanmasına neden olmuştur. Bu dönemde CHF-SCF ilişkisinin bozulmasına neden olan bir diğer gelişme ise Eylül ayında gerçekleşen belediye seçimleri sürecinde yaşanmıştır. Seçimler sürerken, CHF'nin kolluk kuvvetleri aracılığıyla vatandaşların serbest iradelerinin sandığa yansımaya engel olduğu ve seçimlerin ardından oy sayımında yaşanan usulsüzlük iddiaları iki parti arasında gerilimin artmasına ve dahası muvazaalı değil, gerçek bir muarız ilişki doğmasına neden olmuştur. Bu iddiaların gölgesi altında elde edilen sonuçlara göre SCF Türkiye genelinde 502 belediyeden, 40 belediye başkanlığını kazanmıştır (Koçak, 2014, s. 342).

Sonuç itibarıyla, halkın SCF'ye yoğun ilgisinin Hükümet'te yarattığı şaşkınlık, özellikle, Cumhuriyet karşıtı ve gerici olarak değerlendirilen kimselerin SCF'ye olan desteklerinin fark edilmesiyle yerini endişeye⁸ bırakmıştır (Kılıç, 2020, s. 273). Bu süreçte durumun gittikçe kontrolden çıktığına kanaat getiren Mustafa Kemal Paşa'nın, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir mektubunda CHF'nin genel başkanının kendisi olduğunun altını çizmesi, Cumhurbaşkanı'nın iki parti arasındaki

⁶ SCF'nin kurucuları: Ali Fethi Bey (Gümüşhane MV), Nuri Bey (Kütahya MV), Senih Bey (Bursa MV), Nakiyettin Bey (Elâzığ MV), Tahsin Bey (Erzurum MV), Haydar Bey (İstanbul MV), Ağaoğlu Ahmet Bey (Kars MV), İbrahim Bey (Kocaeli MV), Galib Bey (Niğde MV), Refik İsmail Bey (Sinop MV), Mehmet Emin Bey (Şebinkarahisar MV), Süreyya Paşa (İstanbul MV) (Kaynar, 2007, s. 53).

⁷ Mustafa Kemal Paşa mevcut durumu değerlendirirken İsmet Paşa'ya "cayır cayır yamıyoruz" sözlerini kullanmıştır (Goloğlu, 2021, s. 328). İsmet Paşa ise İzmir olayları neticesinde, Cumhuriyetin kuruluşunun ardından 7 yıl içinde cereyan eden olayların yarattığı tepkiler karşısında, bunların "tamamıyla unutulup geçmiş olduğunu zannetmekle inanılmayacak bir iyimserlik havasına düşmüş olduğumuz anlaşıldı" demektedir (İnönü, 1998, s. 116).

tarafsız olacağı tahayyül edilen konumunu değiştirmiştir. Kemal Paşa'nın bu tavrı karşısında, SCF'nin başarılı olma ihtimalinin kalmadığını ön gören Fethi Bey, parti içindeki bazı itirazlara rağmen fırkanın kendini feshetmesi yönünde karar almış ve 12 Ağustos 1930'da başlayan SCF'nin siyasi hayatı 17 Kasım 1930 tarihinde son bulmuştur (AA, 2010, s. 62).

4. SCF'NİN LİBERALİZM ANLAYIŞI

SCF ortaya çıktığı günlerden itibaren liberal yönelimli bir parti olarak tanımlanması genel kabul görmüştür. Bunun en önemli sebebi liberal fikirleri benimseyen Fethi Bey'in parti liderliğini üstlenmesi ve liberal görüşleriyle bilinen Ahmet Bey'in partinin ikinci ismi olarak değerlendirilmesidir. Dahası Fethi Bey, partisinin ideolojik pozisyonunu tarif ederken kullandığı "ben öteden beri hürriyet taraftarıyım, binaenaleyh benim teşkil edeceğim fırka liberal bir fırka olur" sözleri SCF'nin liberal yönelimli bir parti olarak tasarlandığını ortaya koymaktadır (Okyar, 2017, s. 45). Ahmet Bey⁹ ise CHF içinde "en eski ve en kat'i liberal" olarak tanımlanan, bu konudaki teorik bilgisine sayđı duyulan ve SCF parti nizamnamesini kaleme alan kişidir (Ağaoğlu, 2021, s. 41).

Peki, bu realite parti programı ve söylemlerine ne ölçüde yansımıştır? Bir başka ifadeyle, parti yöneticilerinin liberalizmi teorik açıdan benimsemiş olmaları, partinin siyasi gelişmeler karşısında tutmuş olduğu pozisyonda ne ölçüde etkili olmuştur? Bu sorulara yanıt verebilmek için SCF'nin ürettiği politik söylemleri, dönemin liberalizm anlayışı çerçevesinde bir irdelemeye tabi tutmak gerekmektedir. Bu biçimde muhtemel cevaplara temel oluşturabilecek anlamlı tespitler üretilmesi mümkün olacaktır. Bu amaçla SCF'nin programı ve söylemleri, Ludwig von Mises'in dönemin liberalizm anlayışını özetlerken kullandığı ümdeler çerçevesinde analiz edilecektir.

4.1. Mülkiyet: Özel mülkiyet kavramının, liberalizmin en önde gelen ümdesi olarak nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır. SCF'nin özel mülkiyet hususundaki tutumu herhangi bir soru işaretine yol açmayacak ölçüde belirgindir. Zira, ekonominin gelişmesinde bireylerin ve onların ticari faaliyetlerinin odağa alınması gerekliliğinin altı mütemadiyen çizilmiştir. Bu kapsamda teşebbüs hürriyeti imkanlarının artırılması iktisadi sıkıntuları açmak için en önemli araç olarak değerlendirilmiştir. Parti programının 5. maddesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: "Fırka, vatandaşların refahına, mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının yardımcısıdır." (Özcan, 1988, s. 116). Keza, parti programının geneline bakıldığında, beş farklı maddede ekonominin güçlenmesi için bireylerin üretim ve ticari faaliyetlerinin desteklenmesine yer verildiği görülmektedir. Bu kapsamda vergilerin düşürülmesi gerektiği, Ziraat Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası ile ucuz kredi sağlanması gereklilikleri ifade edilmektedir.

Özet olarak SCF, Büyük Buhran nedeniyle oluşan piyasalardaki daralmayı, vergileri düşürerek ve ucuz krediler sağlayarak özel girişimcilerin ve üreticilerin ekonomik faaliyetlerini arttırmasıyla aşmayı önermiştir. Keza fiyat istikrarının sağlanması ile yabancı sermaye akışının gerçekteleceği ve böylece piyasalarda rahatlama sağlanacağı ön görülmüştür. Genel açıdan değerlendirildiğinde, SCF'nin ortaya koymuş olduğu görüşlerin liberal ekonomi anlayışının temellerine sıkı sıkıya bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Özel mülkiyeti, özel girişimcileri ve teşebbüs hürriyetini odağa alan piyasa ekonomisi SCF'nin ekonomiye ilişkin görüşlerinin temelini oluşurmaktadır.

4.2. Devlet: 1929 krizinin Türkiye ekonomisine en önemli etkisi "tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen ani ve önemli düşüş olmuştur. En önemli tarım ürünleri olan buğday ve diğer tahıl fiyatlarında (...) % 60'ın üzerinde bir düşüş meydana gelmiş[tir]." (Owen ve Pamuk, 2002, s. 27). Bu dönemde, tarıma dayalı bir ekonomi olarak Türkiye'de üreticiler iflas etmiş, tarımdan gelir elde eden köylü ise geçimini sürdürmekte zorlanmıştır. Böylece geçim derdi ve yoksulluk toplumda yaygınlaşmıştır. Hükümet, yurtdışı kaynaklı ekonomik sıkıntılar karşısında çözüm olarak tasarruf tedbirleri ve ekonomik kapanmacılığı benimsemiştir. İnönü'nün sözleri bu anlayışı özetlemektedir:

Mali durumumuz, kuvvetli bir tasarruf ile takatimiz derecesinde harcamak esasına taassupla bağlıdır. (...) Millet kendi istihsalinden [elde ettiği gelir] çok harcamayarak kanaatli bir yaşantıya girmek zorundadır. (...) Anadolu dağlarının sarı çiçeklerini başına takarak gürbüz vücudu ile cephaneye taşıyan analar gibi,

⁸ SCF hakkında yazdığı kitapta Çetin Yetkin (1982, s. 53) Ağaoğlu'nu "parti ideoloğu" olarak nitelendirmiştir. şevket Süreyya Aydemir (2008, s. 370) ise "fırkanın siyasisi hiç şüphesiz, Ağaoğlu Ahmet Bey'di" ifadesini kullanmıştır.

kızlarımızın da sağlam vücutlu ve yerli ipekleriyle dağ çiçeği kokusunu dalgalandırarak her şeyden önce kuvvetleri, kanaatkârlıkları, tasarrufları ile kendi yuvalarını yıkılmaz kaleler gibi sağlamlaştırmalarını isteyeceğiz. (Goloğlu, 2021, ss. 295-296).

İnönü'nün bu sözlerinden açıkça anlaşıldığı üzere, hükümet ekonomik sorunlara çözüm olarak, vatandaşlarına tasarruf ve kanaatkâr bir ekonomi önermektedir. Ne var ki, bu sözlerin toplumsal karşılığını bulduğunu söylemek kolay değildir. Zira SCF lideri Fethi Bey'in yurtiçi gezilerinde gözlemediği ve açıkça ifade ettiği üzere, halkın en büyük sıkıntısı ekonomik problemlerdir (Koçak, 2014, ss. 28-29).

Ekonomik problemler karşısında CHF iktidarının benimsediği temel politika ise devletçiliktir. Bir başka ifadeyle, batı dünyasını etkisi altına alan ve Türkiye'de etkileri yoğun biçimde hissedilen ekonomik kriz karşısında hükümet ekonomide devletçi politikalara yönelmiştir (Eğilmez, 2018, s. 136). İnönü'nün Sivas'ta yaptığı bir konuşmada vurguladığı üzere “mutedil devletçilik”, hükümetin ekonomi politikasında resmi bir hüviyet kazanmıştır (Goloğlu, 2021, ss. 309-310). SCF ise iktidar partisinin bu yönelimini belirli noktalarda eleştirmiş ve liberal ekonominin prensiplerini çözüm olarak önermiştir.

Fethi Bey Avrupa'nın ekonomideki gelişmişliğini, sermaye ve emeğin serbest hareket edebilmesinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Halkın ekonomiye ilişkin kabiliyetine güvenmenin altını çizmekte ve özel girişimlerin önünü açmak gerekliliğinden söz etmektedir. Bir başka deyişle, ekonominin işleyişinde esas olan özel teşebbüslerin serbest hareket edebilmesi olarak ortaya koyulmaktadır. Devletin rolü ise halkın yapamayacağı yerde devreye girmesinden ibarettir. Yani, devletin ekonomideki rolünün sınırlı olması ön görülmektedir. (Cumhuriyet, 08.09.1930).

SCF'nin ekonomiye ilişkin görüşleri, aslında onun devlete atfettiği rolü de açıkça ortaya koymaktadır. SCF, programına da açıkça yansıdığı üzere, bazı inhisarlara [tekellere] karşı çıkmaktadır. Devletin ekonomideki rolünün düşmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu noktada ileri sürülen savlar, köşeli ve tavizsiz savlar değildir. Fethi Bey tekellere bir bütün olarak karşı olmadıklarını söylemektedir. Esnaf ve tüccarın talepleri çerçevesinde, inhisarların azaltılması gerektiğini ifade etmektedir. Mevcut durumda halkın değil, bazı ayrıcalıklı kişilerin fayda sağladığını vurgulamaktadır (Cumhuriyet, 12.09.1930). Yani devletçiliğe temelden bir itiraz yerine daha çok uygulamaya yönelik eleştiriler ön plana çıkmaktadır. Keza Ahmet Bey de benzer vurgular yaparak, devletçiliğin uygulama biçimine itirazlarını dile getirmiştir. Ahmet Bey, CHF ile devletçilik anlayışı konusunda aralarında anlayış farkı olduğunu ifade etmekte ve devletçiliği halkın ortak menfaatleri doğrultusunda devletin bizzat teşebbüse girişmesi olarak tanımlamıştır (Yarın, 19.08.1930).

Genel açıdan bakıldığında, SCF'nin liberal ekonomik anlayışı ilkesel olarak kabul ettiği ancak işleyişte, devletçiliğin de bir bütün olarak reddedilmediği söylenebilir. Esas itiraz, devletçiliğin varlığına değil, uygulanma biçimidir. Bu noktada İnönü'nün ifade ettiği üzere, devletçilik ekseninde milli ekonomi vurgusunun muhalefet partisi tarafından kısmen kabul gördüğü de ifade edilmelidir.

4.3. Özgürlük: Liberalizmin köşe taşlarından biri olarak sayılabilecek özgürlükler konusu SCF tarafından sıkça vurgulanan kavramların başında gelmektedir. Parti programının 4. maddesi özgürlüklere ayrılmıştır. Fikir, kalem ve içtima (toplama) özgürlükleri ön plana çıkartılmıştır. Muhalefetin tesis edilmesi her şeyden önce burada sayılan özgürlüklerin varlıklarına bağlıdır. Bu itibarla iktidar partisinin öne sürdüğü politikaları eleştirebilme, aleyhinde yazabilme veya söz söyleyebilmenin teminat altına alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Bunun yanı sıra, partinin savunduğu özgürlüklerin demokrasilerdeki doğal hak ve özgürlükler olduğu vurgusunun altı çizilmektedir (Goloğlu, 2021, ss. 326-327). Bu noktada, demokrasi ve özgürlükler arasındaki sıkı bağın vurgulandığı söylenebilir. Başka sözlerle ifade edilecek olursa, SCF'nin özgürlük vurgusunun ardında demokrasi arzusu olduğu kaydedilebilir.

SCF'nin özgürlükler konusundaki tutumu, parti liderinin demeçlerine açıkça yansımıştır. Fethi Bey konuşmalarında hürriyet kavramını odağa alan vurguları benimsemiştir. Hürriyetin kendisi için anlamını, “benim en aziz mefkurem olan cumhuriyetçilik ve hürriyete karşı bigâne kalmak, benim yapmayacağım bir şey[dir].” sözleriyle ifade etmiştir (Okyar, 2017, s. 50). Meclis'te yaptığı bir konuşmasında ise, “ben hürriyete âşık olan bir adamım. Her vakit izhar edeceğim. Matbuat hürriyetine de aşıkım” demiştir (TBMM ZC, 3/22).

4.4. Demokrasi: SCF'nin yaklaşık 3 ay süren siyasal hayatında birçok kez demokrasi vurgusu yapılmıştır. Tek parti rejimini ortadan kaldırmak amacıyla kurulmasına binaen, demokrasi vurgusunun ön planda tutulması önemli görülmüştür. Bu hususta Fethi Bey'in *kuvvet ile idare etmek* ile *ikna yoluyla idare etmek* arasında yaptığı ayırım kayda değerdir (Okyar, 2017, s. 43). Kuvvet ile idare etmek olarak ifade edilenin zora dayalı bir yönetim olduğu söylenebilir. Siyasi özgürlüklerin var olmadığı bir baskı ortamı yerine vatandaşların iradesiyle ortaya çıkan bir yönetimin yeğ tutulduğu ve bu anlayışın rızaya dayalı bir yönetimi işaret ettiği söylenebilir.

SCF'nin demokrasi anlayışının iki temel vurguya dayandığı söylenebilir. İlk olarak münakaşa serbestisi olarak ifade edilen siyasal alanda ve özel olarak Meclis'te farklı fikirlerin ifade edilebilme olanağı vurgusu öne çıkmaktadır. Fethi Bey SCF'nin Meclis'te murakabe hayatını uyandırmak üzere kurulduğunu açıkça ifade etmiştir (TBMM ZC, 3/22). İkinci vurgu ise intisap serbestisi olarak ifade edilen seçme ve seçilme özgürlüğüdür. 1930'un Eylül ayında gerçekleşen belediye seçimlerinde yaşanan usulsüzlüklerin Meclis oturumunda tartışılması esnasında SCF lideri Fethi Bey, "Cumhuriyette bütün otoritelerin menşei intihap tarikiyle millet olduğundan intihap serbestisi; Cumhuriyetin ruhu ve millî hakimiyetin esasıdır" sözleriyle demokrasinin Cumhuriyetin özünü oluşturduğunu vurgulamıştır (TBMM ZC, 3/22).

Özet olarak, SCF'nin öne çıkardığı münakaşa ve intisap serbestisi ile yeni kurulmuş olan Cumhuriyet rejiminin, demokrasinin güçlenmesiyle daha olgun hale geleceği düşüncesi dile getirilmiştir. Böylece cumhuriyet ve demokrasi arasında doğrudan bağ kuran bir anlayışın benimsendiği anlaşılmaktadır.

4.5. Eşitlik: SCF'nin eşitlik konusunda ortaya koyduğu söylemler iki kalemde ifade edilebilir. İlk olarak siyasal katılım konusunda eşitlik vurgusu oldukça önemlidir. Parti programında da ifade edildiği üzere, kadınların seçme ve seçilme özgürlüğü elde etmesi önemsenmektedir. SCF'nin yarattığı siyasal iklimin de etkisiyle 1930 belediye seçimlerinde kadınlar ilk kez oy verme hakkına kavuşmuşlardır. Keza gayri-müslimlerin siyasete katılımı konusunda da SCF'nin benimsediği olumlu yaklaşım vurgulanmalıdır. Azınlıkta olan gayri-müslim nüfusun, diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olduğuna işaret edilerek, yerel seçimlerde sınırlı sayıda gayri-müslim SCF listelerinden aday gösterilmiştir (Emrence, 2021, s. 164). Kadınların ve gayri-müslim vatandaşların siyasete katılımı konusunda eşit yurttaşlığa ve seçme-seçilme özgürlüğüne dair söylemler, belediye seçiminde hayata geçirilmiş ve SCF listelerinden kadınlar ve gayri-müslim adaylar sınırlı sayıda da olsa seçimlere girmişlerdir.

İkinci olarak üzerinde durulması gereken husus ise yolsuzluklar ve mahkemelerdeki usulsüzlükler konusudur. Yolsuzluklar toplumu oluşturan bireyler arasında fırsat eşitliğini aşındıran en önemli sorun kaynağı olarak nitelendirilebilir. Söz konusu dönemde, toplumda en çok huzursuzluk yaratan konuların başında yolsuzlukların yaygınlığı gelmektedir. Ahmet Hamdi Başar'ın (1981, s. 21) vurguladığı üzere, vergilerin ağırlığı, adilane olmaması, vergi toplamadaki usulsüzlükler ve mahkemelerde adaletin sağlanamaması en önemli şikâyet kaynağıdır. SCF, parti programında bu konular özelinde toplumda mevcut olan rahatsızlığın altını çizmiştir. Parti programının 8. maddesinde "rüşvet ve suistimallere karşı bilâmerhamet mücadele edilecektir." ifadesi yer almaktadır. Keza mahkemelerde yaygın olan usulsüzlükler, vatandaşların yasa önünde eşit olma hakkını zedelemektedir. Bu dönemde toplumda yaygın olan şikayetler nezdinde, programın 9. maddesinde "mahkemeler teşkilatlarındaki noksanlıklar ... ikmal olunacaktır." ifadelerine yer verilmiştir. Fethi Bey tarafından da çeşitli konuşmalarında değinilen bu şikayetlerin çözümü amacıyla SCF programında ilgili konulara yer verilmesi eşitlik konusuna atfedilen önemi ortaya koymaktadır (Özcan, 1988, s. 117).

4.6. Barış: SCF, uluslararası barış konusunda açık bir tutuma sahiptir. Bu tutumu, parti programında yer vererek açıkça göstermiştir. Programın 10. maddesinde "Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ve bütün devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde olmasına ve kuvvetlenmesine ve Cemiyet-i Akvam müessesesiyle daha sıkı surette iş birliğine ehemmiyet verecektir." sözleri ile uluslararası arenada barış odaklı bir politikayı benimsediğini ortaya koymaktadır (Ağaoğlu, 2021, s. 231).

4.7. Tolerans: Bireysel özgürlükleri odağa alan liberal toplumsal düzende tolerans kavramı, toplumsal barışın tesis edilmesi noktasında öne çıkmaktadır. Bu çerçevede tolerans, farklı olana hoşgörü ile yaklaşmak olarak tanımlanabilir. Tolerans kavramına SCF'nin yaklaşımı, Mises'in altını çizdiği üzere,

inanç özgürlüğü bakımından değerlendirilmelidir. Bu dönemde cumhuriyetin temel özelliklerinden biri olarak kabul edilen laiklik kavramı SCF'nin sarıh biçimde önelediği bir kavramdır. Bu hususta SCF lideri Fethi Bey'in laiklik vurguları dikkate değerdir. Mustafa Kemal Paşa'ya SCF'nin kuruluşu hakkında yazdığı mektubunda "bütün manasıyla laik" bir fırka kurmak istediğini belirtmiş; ayrıca bir Meclis konuşmasında ise kendini laik kanunlara yürekten bağlanmış bir kişi olarak tasavvur etmiştir (TBMM ZC, 3/22). Ayrıca, laiklik kavramına verilen önem, tüzükte de açıkça vurgulanmıştır.¹⁰ Buradaki vurguların temel sebebi ise -önceki bölümde açıklandığı üzere- partide Cumhuriyet rejimine karşı billurlaşabilecek görüşlerin önüne geçmektir. Ancak, SCF, inanç özgürlüğü kapsamında CHF'nin laiklik anlayışına herhangi bir eleştiri getirmemiştir. Bu bağlamda, CHF'nin ortaya koymuş olduğu laiklik anlayışına itiraz edilmediği ve CHF ile özdeş bir siyasal pozisyon tercih edildiği söylenebilir.

5. SCF-KEMALİZM İLİŞKİSİ VE SCF'NİN MİRASI

SCF'nin yaklaşık üç buçuk aylık siyasal yaşamında, fikirsel zeminde Kemalizme yönelik olarak geliştirdiği anlayış ve siyasal tutumların ana hatlarıyla vurgulanması, SCF'nin bıraktığı miras açısından ve bu bağlamda siyasal tarih içindeki yerine dair önemli çıkarımlar ortaya koyacaktır. Bu bağlamda ilk olarak SCF'nin Kemalizm ile fikirsel ilişkisine odaklanmak gerekmektedir.

Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi ve hatta teşviki ile kurulan SCF, yine Mustafa Kemal Paşa'nın tasavvuru çerçevesinde şekillenmiştir. SCF'nin kısa siyasal ömründe, bunun ötesine geçen; yani Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif bir hareket haline gelme ihtimali söz konusu olmamıştır. Fethi Bey'in SCF'nin kapatılmasını duyurduğu mektubundaki ifadeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibiyle SCF'yi teşkil etmiştim. Kanaatimizce bu teşvik ve tasvip, teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretlerine karşı siyasi mücadeleye girmesi ihtimalini hadd-i zatında bertaraf ediyorum. Esasen bu kanaat haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemişim. Hâlbuki tahakkuk eden şekle fırkamız âtiyen Gazi Hazretleriyle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessesesi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum (Tuncay, 1999, s. 275).

Ne var ki, kuruluşunun ardından özellikle yerel seçimler arifesinde yaşanan olaylar nedeniyle SCF ve CHF arasında gerçek bir gerilim ve muarızlık ortaya çıkmıştır. Bu durum seçimler sonrasında yapılan Meclis oturum tutanaklarından açıkça anlaşılmaktadır.¹¹ Buna rağmen SCF'nin dar yönetici kadrosu içinde doğrudan bir rejim karşıtlığı veya Kemalizm karşıtlığından söz edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu noktada SCF içinde fikirsel önderliği üstlenen Ahmet Ağaoğlu'nun ortaya koymuş olduğu görüşler dikkate alınabilir. Liberal Kemalizm anlayışının önde gelen kurucularından biri olarak değerlendirilen¹² Ağaoğlu'nun görüşleri, örneğin aynı dönemde tek parti iktidarına karşı eleştirel görüşler ortaya koyan Peyami Safa ile karşılaştırıldığında, Kemalist modernleşmeci anlayışa bakışı daha net biçimde ortaya çıkmaktadır. CHF'nin Kemalist modernleşme anlayışı çerçevesinde attığı adımlara, Peyami Safa'nın getirdiği muhafazakâr tandanslı eleştiriler, Ahmet Ağaoğlu'nun bu dönemde ortaya koyduğu görüşlerden farklı bir görünüm arz etmektedir (Beriş, 2005, ss. 393-394). Örneğin Safa'nın tersine, SCF'de (veya parti elitlerinde) harf devrimine karşı doğrudan bir söylem geliştirilmemiştir. Keza Ağaoğlu 1933'te tek parti iktidarının otoriter yönelimlerine ve devletçi politikalarına muhalif argümanlar ortaya koyan *Akın* gazetesini çıkartmıştır. Bu gazetenin dayandığı ilkeler Ağaoğlu tarafından cumhuriyetçi, halkçı, laik ve inkılapçı olarak belirlenmiştir. Milliyetçilik ise dolaylı olarak savunulan bir görüş olmakla beraber, CHF'nin altı ilkesi arasında yalnızca devletçilik benimsenmemektedir (Uyar, 2005, s. 224). Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere, SCF'nin fikri önderi Ağaoğlu'nun ideolojik pozisyonu devletçilik dışarıda tutulduğu durumda¹³ Kemalizm ile büyük oranda uyumludur.

⁹ Parti tüzüğünde partinin adı *Serbest Laik Cumhuriyet Fırkası* olarak geçmektedir (Özcan, 1988, s. 114).

¹¹ Özellikle 16 Kasım 1930'da yapılan Meclis oturumlarında gerilim artmış ve konu parti politikalarının ötesine taşmıştır. CHF Afyon mebusu Ali Bey, Fethi Bey'i Mondoros Ateşkes Anlaşmasını imzalamakla itham etmiştir (Serbes Cumhuriyet, 17.11.1930).

¹² Ahmet Ağaoğlu, SCF'nin kapatılmasının ardından CHF'ye muhalefetini sürdürmesine rağmen, vefatına kadar Kemalizme bağlı kalmış ve onu liberal açıdan yorumlama gayretlerini sürdürmüştür. Detaylı bilgi için bkz. (Haklı, 2018).

¹³ Ağaoğlu bir başka yazısında kendini tanımlarken "liberal devletçi" vasfını da dahil etmiştir (Haklı, 2018, s. 52).

Bu meyanda, SCF’de Kemalizme bir itiraz içerecek Şekilde geliştirilen tek argüman ise sonraki yıllarda Anayasa’ya girecek olan CHP’nin altı okundan biri olan devletçilik ile ilgilidir. Ancak önceki paragraflarda da belirtildiği üzere, devletçilik ilkesine doğrudan bir karşı çıkış geliştirildiği söylenemez. Esas itiraz uygulama biçimi ve alanının genişliği ile ilgilidir. Bu bağlamda, devletçilik, milli ekonomi oluşturulması için bireyin yeterli olmadığı noktada devreye gireceği ön kabulüne dayanmaktadır (Koraltürk & etin, 2005, ss. 333-334). Keza Ahmet (Ağaoğlu) Bey’in devletçilik hususunda ortaya koyduğu görüşler, SCF’nin kapatılmasının ardından birkaç yıl sonra Kadrocularla yaşanan polemiklerde daha belirgin biçimde ortaya çıkmıştır (Demirci, 2001, s. 186). Ağaoğlu (1933) bu polemik çerçevesinde görüşlerini bütüncül biçimde *Fert ve Devlet* kitabında ortaya koymuştur. Kadrocular, Kemalizm’i sol tandanslı bir bakış açısıyla ideolojik bir çerçeveye oturtmak amacıyla hareket ederken, Ağaoğlu kadro dergisi çevresinde billurlaşan ekonomide devletin baskın rolünü savunan görüşlere karşı çıkmıştır. Ağaoğlu (1933, ss. 27-29), devletin ekonomideki rolünün sınırlı olması çerçevesinde bireyi temel alan bir anlayışın Batı’nın yükselişinin temelini oluşturduğunu öne sürmektedir.

İkinci olarak, SCF’nin sonraki yıllarda kurulacak siyasal partilere -özel olarak Demokrat Parti’ye (DP)- bıraktığı miras vurgulanmalıdır. Öncelikle hatırlamakta fayda var ki, DP’nin kurucu kadrosu¹⁴ ve parti elitleri büyük oranda SCF dönemine yakından şahitlik etmiş kişilerden oluşmaktadır. Dahası 1950’den itibaren DP iktidarının Başbakanı olan Adnan Menderes, SCF’nin Aydın il başkanlığı yapmış ve bu bağlamda SCF’nin siyasal ve ekonomik argümanlarını yakından bilen bir siyasetçidir.

SCF ilk planda, her ne kadar kısa soluklu ve siyasal hayatta sınırlı etkisi olan bir parti olarak düşünülse de, bıraktığı miras nedeniyle, sonraki yıllarda kurulan DP için önemli bir yön gösterici olarak değerlendirilebilir. SCF’nin, CHF iktidarına karşı geliştirdiği muhalif argümanların önemli bir kısmı ekonomi politikalarıyla -özel olarak devletçilik ilkesinin uygulanış biçimiyle- ilgilidir. Devletçilik politikalarına karşı, liberal ekonomik anlayış zaviyesinden geliştirilen argümanlar, ekonomik sıkıntıların büyüdüğu bir dönemde toplumsal karşılık bulmakta zorlanmamıştır. SCF’nin kapatılmasının ardından, tek parti iktidarı döneminde ilk kurulan partilerden biri olan DP’nin, ekonomi alanında ortaya koymuş olduğu anlayışta SCF’ye benzer bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir. DP’nin parti programında, devletçilik bir bütün olarak reddedilmezken, liberal ekonomik anlayış öncelenmektedir (Albayrak, 2004, s. 70). Bu bağlamda, kuruluş yılı açısından aralarında 16 yıl olmasına ve bu bağlamda dönemsel şartlar farklılaşmasına rağmen, CHP iktidarına muhalif olarak kurulan SCF ve DP’nin ekonomi anlayışında bir devamlılık olduğu iddia edilebilir.

SCF’nin, DP’ye bıraktığı miras yalnızca liberal ekonomik anlayışla sınırlı değildir. Bunun yanı sıra, tek parti iktidarına karşı SCF tarafından geliştirilen özgürlük temalı argümanlar, farklılaşan içerikleri olmasına rağmen, ana hatlarıyla DP tarafından da kullanılmıştır. Bu kapsamda siyasal liberalizmden mülhem argümanlar açısından SCF ile DP arasında bir devamlılık ilişkisi olduğu iddia edilebilir. Dahası, büyük oranda dönemin dengeleri ve SCF yönetici kadrosunun ideolojik yaklaşımları gereği, SCF program ve söylemlerinde yer bulamayan inanç özgürlüğüne dair tutumlar, DP döneminde sıkça dile getirilmiştir. Keza DP parti programının 14. maddesinde “din hürriyeti ve din adamı yetiştirme” vurguları öne çıkmaktadır (Albayrak, 2004, ss. 70-71). Bu bahisle, DP iktidarının siyasal liberalizm açısından SCF’den devraldığı anlayışta, içeriğini zenginleştirerek devamlılık sağladığı iddia edilebilirken; kaynağını dinden alan değerlerin daha sık dile getirilmesi nedeniyle DP’nin SCF’ye nazaran muhafazakarlık tonu daha yüksek bir siyasal pozisyon belirlediğinin de altı çizilmelidir. Bu açıdan laiklik anlayışı çerçevesinde DP’nin SCF’ye göre, Kemalist modernleşmeci anlayışa daha eleştirel bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir.

6. SONUÇ

SCF’nin liberalizm anlayışı, Mises’in altını çizdiği kavramlar çerçevesinde yedi maddede değerlendirilebilir. İlk olarak liberalizmin en önde gelen ilkelerinden biri olan mülkiyet kavramının üzerinde durulmalıdır. Bu ilke Mises’in de vurguladığı üzere, bireylerin kendi ekonomik çıkarlarını takip etmelerinin aslında bir bütün olarak topluma da katkı sağladığı ve toplumun refahının artmasına hizmet ettiği iddiası üzerine kuruludur. Mülkiyet kavramı, liberal ekonomik sistemin temel ögesi olması sebebiyle, esasen SCF’nin bu kavrama yaklaşımı bir bütün olarak liberal ekonomik sisteme yaklaşımı

¹⁴ Bayar DP’nin kuruluş çalışmaları sırasında bir gazetecinin sorduğu SCF gibi muvazaalı bir parti olup olmadıkları yönündeki soruya, SCF’nin muvazaalı olmadığını, keza kendilerinin de olmadığını yönünde bir cevap vermiştir (Albayrak, 2004, s. 63).

olarak da ele alınabilir. 1930'lu yılların başında, Büyük Buhran nedeniyle eleştiri oklarının hedefinde olan bir anlayış olmasına rağmen, SCF'nin özel mülkiyeti odağa alan liberal ekonomik anlayışı tavizsiz savunduğu görülmektedir. Bu minvalde, fiyat istikrarı ve ucuz krediler yoluyla bireylerin ekonomik faaliyetlerinin kolaylaştırılması, ekonomik problemlere çözümün reçetesi olarak sunulmaktadır. Buradan da açıkça anlaşıldığı üzere, SCF bireylerin ticari faaliyetleri ile toplumun refahının artırılması konusunda açık bir tutumu benimsemektedir.

İkinci olarak üzerinde durulması gereken husus devletin ekonomideki rolüdür. Mises, liberalizmin devlet anlayışını sınırlı bir devlet olarak özetler. Buna göre devletin temel varlık sebebi mülkiyeti, özgürlüğü ve barışı korumaktır. Bunun ötesine geçen bir devlet anlayışı kabul edilemez. Yani bireylerin atomize varlıklar olarak, dış müdahaleden masun olmaları ve serbestçe ekonomik faaliyetlerini sürdürmeleri tahayyül edilmektedir. Bu anlayış birey odaklı ve devletin ekonomideki rolünü oldukça sınırlayan bir anlayışa tekabül etmektedir. 1930'ların başında Türkiye'nin çevre ülkelerinde ve Avrupa'da liberal ekonomi anlayışına eleştirel yaklaşımlar ağırlıktadır. SSCB'nin planlamacı ekonomi anlayışının ilgi çektiği ve İtalya'da Benito Mussolini'nin devleti her yönden kutsallaştıran politikalar izlediği bir dönemde, SCF'nin ekonomik problemler karşısında devlete oldukça sınırlı bir rol tayin eden liberal bir anlayış benimsemesinin altı çizilmelidir. Bir başka ifadeyle, planlamacı, korumacı ve milli ekonomi anlayışının yaygın olduğu bu dönemde, SCF'nin bireyin ekonomik faaliyetlerini önceleyen bir anlayışı benimsemesi, onun ekonomik yönden liberalizm anlayışının derecesini göstermesi açısından oldukça kritiktir. Özellikle bireyin ekonomik faaliyetlerini sınırlandıran ağır vergi yükünün eleştirilmesi ve devlet sermayesi yerine yabancı sermayenin kalkınmada öne çıkarılması, SCF'nin liberal ekonomi anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. Ne var ki, tüm bu vurgulara rağmen, devlet tekelleri özelinde devletçilik anlayışının top-yekûn olarak reddedilmemesi, SCF'nin liberal ekonomik anlayışının sınırlarını çizmektedir. İlkesel olarak eleştirilmesine rağmen, ihtiyaç halinde devletin ekonomide daha etkin bir rol oynaması konusunda CHF'nin devletçi ekonomi anlayışından farklılaşmamaktadır.

Üçüncü olarak liberalizmin özgürlük anlayışı vurgulanmalıdır. Mises'in anlatısında liberalizmin köşe taşlarından biri olarak değerlendirilen özgürlükler hem demokrasinin temelini oluşturması bakımından hem de ekonomi açısından teşebbüs ve emek serbestisi yönüyle ele alınmaktadır. SCF'nin özgürlük anlayışı bu zaviyeden değerlendirildiğinde, parti söylemlerinin liberalizmin özgürlük anlayışıyla doğrudan uyduğu ifade edilebilir. Ekonomik sıkıntıları gidermek için teşebbüs hürriyetine alan açmanın/kolaylaştırmanın ön görülmesinin yanı sıra, münakaşa, kalem ve intisap serbestisi SCF'nin özgürlük anlayışının temelini oluşturmaktadır. Bu minvalde, özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılarak demokrasinin güçlendirilmesi vurgulanmıştır. Bu çıkarımlar çerçevesinde özgürlükler ile ekonomik gelişme ve demokrasi arasında kurulan bağ açısından SCF'nin anlayışının dönemin liberalizm anlayışı ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Dördüncü kavram demokrasidir. Mises, liberalizmin en önde gelen teorisyenlerinden biri olarak Locke'un rızaya dayalı yönetim anlayışını öne çıkartmaktadır. Bu anlayışla uyumlu biçimde, SCF lideri Okyar'ın rızaya dayalı yönetim anlayışını benimsediği ve müteaddit zamanlarda bunu ifade ettiği söylenebilir. Keza tek parti rejimine son verilerek, demokrasinin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülen SCF'nin söylemlerinin temelini oluşturan en önemli konuların başında seçme ve seçilme hakkı ve muhalif görüşlerin ifade edilebilmesi için ifade özgürlüğü gelmektedir. Bu noktada, SCF'nin söylemlerinde yeni kurulan Cumhuriyetin demokrasi ile zenginleştirilerek geliştirilmesi vurgusu ön plana çıkartılmıştır. Bu açıdan bakıldığında SCF'nin demokrasi konusunu ele alışının liberalizmin çizdiği çerçeveye uyumlu olduğu ifade edilebilir.

Beşinci kavram eşitliktir. Liberalizmin eşitlik anlayışı, insanlar arasında ekonomik açıdan mutlak bir eşitlik tasavvuruna değil, fırsatlara eşit ulaşım imkânı ve yasa önünde eşitlik açısından değerlendirilmektedir. Burada ileri sürülen anlayışla uyumlu biçimde, SCF'nin fırsat eşitliğini işaret eden söylemleri sıkça dillendirdiği söylenebilir. Yolsuzluklar ve vatandaşların devlet işlerinde eşitsiz muameleye maruz kalması, parti programında özellikle vurgulanmıştır. Keza programda mahkemelerde adalet duygusunu zedeleyen eşitsiz muamelelerin altı çizilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, SCF'nin eşitlik anlayışının liberalizmin ön gördüğü çizgiyle büyük ölçüde uyumlu olduğu ifade edilebilir.

Altıncı kavram ise barıştır. Mises liberal ekonomik düzenin bozulmasının ana müsebbibi olarak Birinci Dünya Savaşı'nı görmektedir. Savaş ortamının uluslararası ticaret ağlarını yok etmesi sebebiyle ekonomik işleyişin bozulduğunu ifade etmektedir. SCF'nin programında uluslararası barışın sağlanmasının önemi vurgulanmış ve bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası örgütlere yeliği n görülmüştür. Keza Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi ve ardından Kurtuluş Savaşı'nın toplumsal ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri nazarında, uluslararası barışın önemi açıkça ortaya koyulmaktadır. Böylece SCF açısından Türkiye'nin komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmesi önemsenen bir durum olarak öne çıkmaktadır. Bu tespitler çerçevesinde, SCF'nin barış ilkesi hususunda dönemin liberalizm anlayışla uyumlu bir profil çizdiği söylenebilir.

Yedinci kavram toleranstır. Mises, tolerans kavramını inanç özgürlüğü üzerinden açıklamaktadır. Bu anlayış, kamu otoritesinin bireylerin inançları karşısında eşit mesafede/tarafsız olması ve bireylerin inanç özgürlüğüne saygı duyulması olarak özetlenebilir. Devletin inançlar karşısındaki tarafsızlığını ifade etmesi bakımından laiklik kavramı SCF'nin sıkça vurguladığı ve tavizsiz desteklediği bir kavramdır. Parti tüzüğünde, partinin adına laik sözcüğünün eklenmesi, laikliğe ne denli önem verildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ne var ki, SCF'nin kuruluş sürecinde, Türkiye'nin siyasal yapısındaki hızlı dönüşüm ve ekonomik durum nedeniyle, toplumda devrimlere tepki duyulmasından endişe edilmektedir. Bu nedenle özellikle İzmir olaylarından sonra, eski düzene hasret duyan kişilerin parti teşkilatlarında yer alması nedeniyle SCF eleştirilmiştir. Ancak bu eleştiriler, SCF'nin laiklik anlayışına teşmil edilmemiştir. Bu noktada, SCF'nin laiklik konusunda CHF'den ayrışmadığı ve laiklik anlayışını tartışmaya amadığı ifade edilmelidir. Son analizde, SCF'nin iktidarın laiklik anlayışına inanç özgürlüğü kapsamında bir eleştiri getirmemiş olması nedeniyle liberalizmin n gördüğü çerçeveyle tam bir uyum içinde olmadığı söylenebilir.

Bu analizler işığında, SCF'nin yaklaşık 3 aylık kısa süreli siyasi hayatında bir muhalefet partisi olarak ortaya koymuş olduğu program ve söylemlerin liberal umdelerle büyük lde uyumlu olduğu söylenebilir. Bunun temel sebebi ise, otoriter karakterli tek parti karşısında, özgürlükleri ne çıkaran bir siyasal pozisyonu temsil etmesi ve partinin en önde gelen iki ismi olan Fethi Bey ve Ahmet Bey'in liberal görüşleri benimseyen kişiler olarak partinin söylemlerine yn vermesidir. Ne var ki, genel itibariyle liberal bir programı benimseyen SCF'nin, ülkedeki siyasal gündeme ilişkin yaklaşımlarında liberal ilkelerle doğrudan uyumlu olmayan iki husus ne çıkmaktadır. Birincisi CHF'nin benimsemiş olduğu laiklik anlayışına inanç özgürlüğü temelinde herhangi bir eleştiri getirilmemesidir. Yukarıdaki bölümde ifade edildiği üzere, halifeliliğin kaldırılmasının üzerinden henüz 6 yıl kadar geçmiş olması ve toplumsal muhalefetin bu temelde yükselme ihtimali CHF ve SCF elitlerinin temel endişe kaynağını oluşturmaktaydı. Bu endişeye binaen, laiklik anlayışına dair söylemler üretilmemiş olduğu ve bu hassasiyetle parti programında bu konuya yer verilmediği söylenebilir. İkincisi ise, Hkmetin devletçilik yoluyla milli ekonomi oluşturma politikasının temelden değil, kısmi olarak eleştirilmesidir. İnönü'nün açıkça belirttiği üzere, CHF milli bir ekonomi yaratmak amacıyla ılımlı devletçi politikalar izlemektedir. Fethi Bey'in bu politikaya getirdiği eleştirilerin ve önerdiği politikaların ise büyük lde liberal ekonomik ilkeleri içermekle birlikte, devletçilik yoluyla milli ekonomi oluşturulması hassasiyetine duyarsız kalmadığı ifade edilmelidir. Örneğin ekonomide tüm devlet tekeline değil, yalnızca gıda ürünleri konusundaki tekellere karşı çıkılması ve devletin tren işletmeciliğine temelden bir itiraz yerine, bunun yöntemine dair itirazlar benimsenmesi, SCF'nin devletin ekonomideki rolü konusunda sınırlarını ortaya koymaktadır.

Son analizde, Avrupa'da yaygın biçimde Birinci Dünya Savaşı'nın ve Büyük Buhran'ın müsebbibi olarak değerlendirilen siyasal ve ekonomik liberalizmin kıyasıya eleştirildiği bir dönemde, CHF'nin devletçilik temelinde geliştirdiği politikalara liberalizm odaklı eleştiriler getirmenin meşakkatli ve toplumda karşılıklı bulması görece kolay olmayan bir siyasal pozisyona tekabül ettiği söylenebilir. Bu zaafa rağmen, ekonomik Őartların toplumda yarattığı büyük huzursuzluğun da etkisiyle SCF kısa süre içerisinde önemli bir destek bulabilmiştir. Ne var ki bu süreçte yaşanan İzmir hadiseleri ve belediye seçimlerdeki olaylar, Hükümet'te endişelerin yükselmesine neden olmuş ve ardından gelişen süreçte SCF'nin siyasi hayatının devamını sağlayacak siyasi atmosfer ortadan kalkmıştır.

Etik Beyan: Bu alışmada "Etik Kurul" izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (1933). *Devlet ve Fert*. Sanayiinefise Matbaası.
- Ağaoğlu, A. (2021). *Serbest Fırka Hatıraları*. İletişim.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Çev. Sedat Cem Karadeli). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (2022). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti 1946-1960*. Phoenix Yayınları.
- Anadolu Ajansı, *Türkiye'nin 90 Yılı 1919-2009*. Anadolu Ajansı Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (2008). *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938* (3. Cilt). Remzi Kitabevi.
- Barber, C. L. (1978). On the origins of the Great Depression. *Southern Economic Journal*, 44(3), 432-456.
- Başar, A. H. (1981). *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Beriş, H. E. (2005). Türk Sağ ve Liberalizm. *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm* (ed. Yılmaz, M.). İletişim Yayınları. ss. 389-415.
- Demirci, F. (2001). Bir Siyasal Düşünür Olarak Ahmet Ağaoğlu 1869-1939. *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı: 23. ss.175-195.
- Ebeling, R. M. (2017). Ludwig von Mises and the Real Meaning of Liberalism. *Mises Wire* <https://mises.org/wire/ludwig-von-mises-and-real-meaning-liberalism>
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye*. Remzi.
- Emrence, C. (2021). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim.
- Goloğlu, M. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Greaves, B. B. (2002). Preface 1985. In Mises, L. v. *Liberalism In the Classical Tradition*. The Foundation for Economic Education, Inc.
- Haklı, S. Z. (2018). Erken Dönem Cumhuriyet'te Ahmet Ağaoğlu'nun Kemalizm'i Liberal Perspektiften Yorumlama Çalışmaları. *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 90, ss. 35-57.
- Hülsmann, J. G. (2007). *Mises: The last knight of liberalism*. Ludwig von Mises Institute.
- İnönü, İ. (1998). *İsmet İnönü'nün Hatıraları: Cumhuriyetin İlk Yılları I (1923-1938)*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Kaynar, M. K. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasal Partileri*. İmge Kitabevi.
- Kaynar, M. K. (2012). *Tarihin İnşası ve Siyaset*. Adımlar Yayınevi.
- Kılıç, A. (2020). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. (Der. Hulusi Turgut). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (2008). Siyasal Tarih (1923-1950). İçinde Sina Akşin (ed.) *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi.
- Koçak, C. (2014). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim.
- Koraltürk, M. & Çetin, C. (2005). Türkiye'de Liberal İktisadi Düşünce. *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm* (ed. Yılmaz, M.). İletişim Yayınları. ss. 316-356.
- Mises, L. v. (2002). *Liberalism In the Classical Tradition*. The Foundation for Economic Education, Inc.
- Okyar, F. (2017). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Hatıraları*. Örgün Yayınevi.

- Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Atatürk, Okyar ve çok Partili Türkiye-Fethi Okyar'ın Anıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Owen, R. ve Pamuk, ř. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. (ev. Ayşe Edirne). Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- zcan, N. (1988). *Serbest Cumhuriyet Fırkası* (Yayın no: 358043) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Salerno, J.T. (1990). Ludwig von Mises as Social Rationalist. In Rothbard, M.N. & Block, W. (eds.) *The Review of Austrian Economics*. Springer.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (2/15). Devre: 2, Cilt:15, İtım: 69, 04.03.1341.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (3/22). Devre: 3, Cilt: 22, İtım: 4, 15.11.1930.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*. Tarih Vakfı yurt Yayınları.
- Uyar, H. (2005). Ağaoğlu Ahmet'in "Liberal Muhalif" Gazetesi: Akın 1933. *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm* (ed. Yılmaz, M.). İletişim Yayınları. ss. 224-231.
- Weiker, W. F. (1973). *Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Free Party and Its Aftermath*. E. J. Brill.
- Yetkin, . (1982). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. Karacan Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2007). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2022). Three turning points in the political development of modern Turkey. *Turkish Studies*, Published online 22.11.2022 DOI: 10.1080/14683849.2022.2143266.

Gazeteler

Cumhuriyet
Serbes Cumhriyet
Vakit
Yarın